

דקדוקי קריאה וטעמים והדרכה לקורא בפרשת בהעלותך בהפטרות ובראשון של שלח

ח ב **בְּהַעֲלֹתְךָ**: העמדה קלה בה"א ובלמ"ד והתי"ו בשוא נע, יש לקרא: בה-על-תך
 ח ו **הַלֹּיִם**: הלמ"ד בשווא נח לאורך כל הפרק ולאורך כל המקרא כולו
 ח יג **וְהַעֲמַדְתָּ**: העמדה קלה בה"א
 ח יד **וְהָיוּ לִי**: טעם נסוג אחור לה"א
 ח טו **וְאַחֲרֵי-כֵן**: העמדה קלה באל"ף והחי"ת אחריה חטופה ולא בשווא נח
 ח יח **וְאַקַח אֶת-הַלֹּיִם**: כך היא ההטעמה הנכונה¹
 ח כד **לְצִבָּא**: הבי"ת רפויה
 ח כה **מִצִּבָּא**: הצד"י בדגש חזק ובשווא נע
 ט ב **וַיַּעֲשׂוּ**: הוא"ו בשווא נע, וא"ו החיבור בלשון עתיד. **אֶת-הַפֶּסַח**: הפ"א קמוצה על אף שאינה מוטעמת באחד המפסיקים העיקריים הקיסרים: אתנח או סו"פ
 ט ג **וּכְכֹל-מִשְׁפָּטָיו**: כ"ף ראשונה בשווא נח למרות הקושי
 ט ח **וְאִשְׁמְעָה**: המ"ם בשווא נע ובמלרע. **מֶה-יִצְוָה**: היר"ד ללא דגש ובשווא נע, כך במדויקים
 ט י **כִּי-יְהִי-טָמֵא**: תיבת יְהִי מוקפת ולא במונח. **לִנְפֹשׁ**: הלמ"ד בקמץ, לא בשוא. **וַעֲשֵׂה פֶסַח**: טעם נסוג אחור לע"ן, כן הדבר גם בהמשך פס' יד
 ט טו **כְּמִרְאֵה-אֵשׁ**: יש להקפיד על הפרדת התיבות
 ט יז **יִשְׁכֵּן-שָׁם**: הכ"ף בקמץ קטן
 ט יט **וּבְהָאֲרִיךְ**: הבי"ת בשווא נח והעמדה קלה בה"א, יש לקרוא וב-ה-אריך
 י כ **וְעַל-צִבָּא מִטֶּה בְּנֵי-גֹד**: היחיד שמוטעם טפחא-מונח-אתנחתא
 י לד **בְּנִסְעָם**: הנ"ן בקמץ קטן
 י לה **קוֹמָה**: במלרע²
 י לו **שׁוֹבָה**: במלרע. **רַבְבוֹת**: כאן המקום היחיד בתורה שהבי"ת בשוא נע (בכל מקרה לא בחטף!)
 בשאר המקומות – בשווא נח
 יא א **וַיָּחַר**: במלעיל. **וְתֹאכֵל**: במלעיל
 יא ד **וְהִאֲסַפְסֹף**: האל"ף אינה נשמעת
 יא ו **בְּלִתִּי אֶל-הַמֶּן עֵינֵינוּ**: יש להקפיד, כבכל מקום אחר במקרא, על קריאת העי"ן, אחרת זה משנה את המשמעות. כן הדבר גם בפסוק הבא **וַעֲיִנּוּ**, שאז יש בכך כדי לשוות משמעות הפוכה על פי תורה קדומה ההטעמה צ"ל **בְּלִתִּי אֶל-הַמֶּן עֵינֵינוּ**
 יא ח **שָׁטוּ**: במלרע, זו הכרעה קשה. אבל נדמה שכן מפורש במנחת שי, אף שמביא את אור תורה

¹ בתוכנת מפעל הכתר בר-אילן: **וְאַקַח אֶת-הַלֹּיִם** בניגוד לרוב ככל המקורות.

² התיבה שלאחריה פותחת באות גרונית (שם אדנות) והיא זו "שמושכת" אליה את ההטעמה של תיבה זו למלרע במקום מלעיל, וכן לגבי שׁוֹבָה

המפקפק, אבל גם הוא מוכן "לקבל אם זו קבלה". בחלק מהדפוסים, תלישא נוספת מעל השי"ן לסימון מלעיל. **בְּמִדְכָּה**: הדלי"ת בחולם ולא בשורק **טַעְמוֹ**: העי"ן בשווא נח, אין לבטא אותה כאילו היא מנוקדת בפתח או בחטף פתח

יא **יָא לָמָּה הִרְעַתְ לַעֲבָדְךָ וְלָמָּה לֹא-מָצֵיתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ**: תיבת **לָמָּה** הראשונה מלרע והמ"ם רפויה; השנייה, מלעיל והמ"ם דגושה³.

יא טו **אֶת-עֲשֵׂה לִי**: טעם נסוג אחור לעי"ן. **הִרְגַּנִּי**: הה"א בקמץ קטן

יא יז **וַיִּרְדֹּתִי וַדְּבַרְתִּי וְאַצְלֹתִי וְשִׁמְתִּי**: כולם במלרע!

יא יח **וְאֶל-הָעָם תֹּאמַר**: כך היא ההטעמה הנכונה⁴

יא כ **לִזְרָא**: במלרע

יא כד **וַיֵּצֵא מֹשֶׁה**: תיבת **מֹשֶׁה** בזקף ולא ברביע

יא כה **וַיֵּאצֹּל**: במלעיל האל"ף אינה נשמעת

יא כו **הָאֱהָלָה**: ההטעמה באל"ף! בעניין זה הרחבנו בעבר⁵

יא כז **וַיִּגַּד**: במלרע

יא כח **מִבְּחִרְיוֹ**: הבי"ת בשווא נע. המנקד בפתח משנה משמעות

יא כט **הַמִּקְנָא**: המ"ם בשווא נע, החטף המופיע בחלק מהדפוסים אינו אלא להורות על הנעת השווא

יא לא **וַיִּגְזוּ שְׁלֹוִים מִן-הַיָּם**: יש להקפיד על הפרדת התיבות, בתיבת **שְׁלֹוִים** השי"ן שמאלית ובפתח ולא שוואית

יב ב **הָלֹא גַם-בָּנֹו דְבַר**: טעם טפחא בתיבת **הָלֹא**

יב ו **בְּמִרְאָה**: האל"ף קמוצה בניגוד לפסוק ח **וּמִרְאָה**, שם האל"ף בסגול

יב ח **לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה**: טעם טפחא בתיבת **לְדַבֵּר**

יב ט **וַיַּחֲר-אַף**: העמדה קלה ביו"ד. **וַיִּלָּךְ**: במלרע

יב יא **תֵּשֶׁת**: במלרע

יב יד **וְאַבְיָה**: בפשטא, לא בקדמא

יב טו **עַד-הָאֶסֶף**: במקף לא במרכא

הפסרת בהעלתן זכריה ב יד – ד ז:

ב יד **רָנִי**: הר"ש בקמץ חטוף (קטן), הטעם בנו"ן מלרע. **הִנְנִי**: הנו"ן בשווא נח

ב טו **וְשִׁכַנְתִּי**: מלרע. **וְהָיוּ לִי**: טעם נסוג אחור לה"א. **וַיִּדְעַתָּה**: העי"ן בפתח

ב טז **וּבָחַר**: אין טעם נסוג אחור

ג ז **וְגַם תִּשְׁמַר אֶת-חֲצָרִי**: טעם טפחא במילה **וְגַם**. **מֵהַלְכִים**: הה"א והלמ"ד בשווא: הראשון נח (נשמעת כה"א במפיק), והשני נע

ד א **כָּאִישׁ אֲשֶׁר-יַעֲזֹר מִשְׁנָתוֹ**: טפחא במילה **כָּאִישׁ** ובמילה **מִשְׁנָתוֹ** דגש חזק בשי"ן (מלשון

³ ה'למה' הראשון מחובר בטעם מחבר לאות גרונית שמושכת את הטעם למלרע (השווה י לה-ו), השני מתנהג כמלת לְמָה רגילה.

⁴ לפי סימנים ואחרים ההטעמה היא וְאֶל-הָעָם תֹּאמַר ברשימות "מאורות-נתן" מצוין שבכא"צ ההטעמה היא וְאֶל-הָעָם תֹּאמַר

⁵ די לציין שאין שום ספר בעולם שמסמן אתנח בלמ"ד! ואין לחוש לגרסתו של "איש מצליח"

שינה)

ד ב וגלה: במפיק

ד ז חז חז: אין פסק בין התיבות

ראשון של שלח:

יג ג ראשי: הר"ש קמוצה

יג ח למטה אפרים: מוטעם במרכא-טפחא

יג יד בן-ופסי: הוא"ו בקמץ קטן

כ היש-בה: היר"ד בצירי ולא בסגול

ט י טיפת דיו של רש"י – הרב יצחק ישעי' וייס נר"ו גאב"ד נוה אחיעזר
או בדרך רחוקה לקם או לדתיכם ועשה פסח לח'. וברש"י: או בדרך רחוקה וכו', פסח שני מלך וחמץ עמו זכית, ואין פס יום
טוב, ואין איסור חמץ אלא עמו זכיתו.

בכיתו של המהר"ם שיק זצ"ל

שמעתי מהגה"ח רבי מאיר מגיד זצ"ל בשם אביו הגה"ח רבי שלמה ליב מגיד זצ"ל, שסיפר שרבו הגה"ק
המהר"ם שיק זצ"ל מידי שנה בעת לימוד חומש רש"י בפרשה זו, בהגיעו לדברי רש"י אלו היה פורץ בבכי
תמרורים, איך יתכן שעשרות שנים למד דברי רש"י אלו ולא עלה בלבו להקשות את קושיית המנחת
חינוך (שפא, ג), שתמה 'מבואר דאסור לאכול חמץ עם הפסח שני, והוא אצלי דבר חדש מאוד. ולא
ידעתי מהיכן יצא לרבינו זה, דנראה דאין איסור כלל'. והיה מצטער כיצד שנים למד רש"י בלי להרגיש
בחדוש שבו.

'אלא' ו'רק' וההבדל ביניהם

ואמרתי אז להגה"ח המספר, שבכיה של חנינם בכה המהר"ם שיק זצ"ל, שעל אף שבאידיש תרגום
'אלא' ו'רק' שוה, נזר'. אבל בלשון הקודש יש הבדל ביניהם, שמשמעות 'רק' היא 'אך' 'אבל' נורק לאחר
מלות שלילה משמעותה 'כי אם'. ולכן אם היה רש"י כותב 'אין איסור חמץ רק עמו באכילתו', ה'רק' היה
מהפך את משמעות המשפט, 'אין איסור חמץ' אבל יש איסור חמץ עמו באכילתו. ומה שאמר 'אין
איסור חמץ' הוא כשאנו אוכלו עמו. אבל 'אלא' היא מלה תלמודית שכתב התשבי שמשמעותה היא
כמו 'כי אם' או 'רק' או 'אך'. ונהג"י ברלין בהגהותיו לתשבי (נדפסו בשנת תשס"ה בהוצאת מכון הרב מצליח) העיר
'ודע דבגיטין (פב, א) מבעיא לש"ס בהך 'אלא' דתנן במשנה נהרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני אי
פרשו 'חוק' או 'על מנת', ומסיק ד'חוק' הוא. ועיין עוד שם בתוס' ד"ה אמר רבינא וכו', דמצינו עוד
'אלא' שפירושו 'רק' או 'אבל'. והם שלשת המובנים שהביא התשבי. ולכן כשאומר 'אין איסור חמץ
אלא עמו באכילתו', צריך לפרש כוונתו שאין כלל איסור חמץ, אלא החמץ מותר עמו באכילתו. ונקט
רש"י לשון המשנה (פסחים צה, א) 'חמץ ומצה עמו בבית', וביאר יותר 'עמו' הוא אף באכילתו. זו כוונתו
האמיתית של רש"י נוכח ביארו כמה אחרונים, עיין אמבוהא דספרי על ספרי זוטא (לז). ובעת שערכנו
בס"ד את המנחת חינוך השלם של מכון ירושלים, כבר עמדנו על כך שהמנחת חינוך בספרו כמעט
אינו משתמש ב'אלא', וגם כשכוונתו ל'כי אם' כותב 'רק', נוכמה פעמים נאלצנו להחליף את ה'רק'
ב'אלא', כי לא היה ניתן להבין את כוונתו בלא ההחלפה. ומתוך הרגלו זה פירש גם את רש"י כך,
וממילא הקשה עליו. ואילו המהר"ם שיק נראה שבכל שנה תירגם לעצמו את כוונת רש"י הנכונה,
שהחמץ מותר באכילה אפילו עם הפסח, ולכן לא הוקשה לו כלום. אלא שבעת שראה במנחת חינוך
את קושייתו לפי הבנתו ברש"י, שיש איסור אכילת חמץ עם הפסח עצמו, נגרר בעקבותיו, ותמה על
עצמו, ובכה בכיה של חנינם על שלא הרגיש בזה עד הגיע המנחת חינוך לידו. **צ"כ טיפת דיו.**

א"ה. אוריאל פרנק הפנה אותי לחומשים רש"י כפשוטו

הנאמרה, ואין איסור חמץ נהג בו אלא כאשר החמץ הוא
 עמו באכילתו - יחד עם הפסח, שנאמר (במסוק הבא) 'על
 מצות וקדרים לאכלה'. ומשמעו, שיהא נאכל רק במצה ולא
 בחמץ (עם צה). (אורא, מסך חכמה, וראה פני יהושע קידושין לח):

י לו ובמצה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. עוד טיפת דיו
 ברש"י: שובה ה', מנחם תרגמו לשון מרגוע, וכן בשובה נחת תושעון (ישעיהו ל, טו).

פשוטו של רש"י בקצרה

שובה ה', אין פירושו לשון חזרה, שוב וחזור ה', כמו שנראה מהתרגומים וכדעת רבי יהודה חיוג', אלא
 כרבי מנחם שתרגמו לשון מרגוע, הרגיעה והניחה עמך ישראל. וכן יש לפרש גם את בשובה נחת, במרגוע
 ומנוחה, תושעון.

מקבילה לפירוש רש"י

גם בישעיה (ל, טו) **בְּשׁוּבָה נִחַת תֹּשַׁעוֹן בְּהִשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְבוּרַתְכֶם**, פירש רש"י כפירושו כאן בשם רבי מנחם:
בשובה, לשון יסוד ומרגוע וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל. **בהשקט**, הכל לכס מלתי ובבטחה תהיה גבורתכם.

דברי רבי מנחם

כתב רבי מנחם (ערך 'שב' החמישי): בשובה נחת תושעון, שובה ה' רבבות אלפי ישראל. לשון מרגוע ומנוחה המה.
 עוד כתב (ערך 'אלף' הראשון): **הִכָּה שְׂאוֹל בְּאַלְפֵוֹ** (שמואל א, יח, ז). **צִאֲנוּ מֵאֲלִיפוֹת** (תהלים קמד, יג). שובה ה' רבבות אלפי ישראל.
 כך פתרונו, הרגיעה והניחה עמך ישראל. וכמוהו בשובה נחת תושעון. ולא יוכל הפותר להעמידה מגזרת
 שובה, על דבר חנותם במחנה. נופירש שם המבאר: לא יתכן לפרשה מן שוב חזרה, מטעם חנותם במקום
 אחד. אבל הוא מן שב, כמו בשובה נחת. עיין שרש שבן.

המפרשים 'בשובה' נחת מלשון חזרה

את נבואת ישעיה **בְּשׁוּבָה נִחַת תֹּשַׁעוֹן**, תירגם יונתן: אֲמַרִית דִּי תִתּוּבוּן לְאוּרִיָּתָא תְּנוּחוּן לְאוּרִיָּתָא, תירגמו:
 אמרתי שתשובו לתורתי תנוחו לתורתי. פירש שובה מלשון חזרה. ובתשובות דונש על רס"ג (176): ואמר
בְּשׁוּבָה נִחַת תֹּשַׁעוֹן, כמו בתשובה. והשיב עליו הרב אבן עזרא בשפת יתר (קנד) אמר הגאון בתשובה.
 והאמת שהוא בהשקט וכמו שובה ה', וכמו אֶם יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב (ירמיהו ח, ד). וזה פירושו היפלו ולא יקומו,
 היחשבו ישראל שנפלו ולא יקומו אם ישובו אלי ולא ישקטו במקומם. וכמו אֶם תָּשׁוּב (ישראל נאם יי) אֵלֵי
 תָּשׁוּב (ירמיהו ד, א). והעד שאמר בסוף ולא תנוה. וטעמו כפול.

המפרשים 'בשובה' נחת מלשון מרגוע והשקט

אבל אבן עזרא (שם) מפרש כרבי מנחם: בשובה, השקט כמו שובה יי רבבות אלפי ישראל. הטעם כי תשועה
 תהיה לכם במקומכם ולא תרדו מצרים. וכן גם הרד"ק: בשובה נחת, כפל ענין במלות שונות. וכן כפל עוד
 ואמר בהשקט ובבטחה. אמר אני אמרתי אם תשמעו לי כי בנחת תושעון, ולא תצטרכו ללכת לטרוח
 לבקש עזר כי אם שתשבו בעירכם, וזאת תהיה גבורתכם, ר"ל כי ה' נלחם לכם.

התרגומים תירגמו 'שובה' ה' מלשון חזרה

אונקלוס מתרגם: תוב יי שרי ביקרך בגו רבוות אלפיא דישראל. תרגומו: חזור ה' שכון בכבודך בתוך
 רבבות אלפי ישראל. והוא כמו שהביא רש"י בפסוק הקודם: 'קומה ה', לפי שהיה מקדים לפנייהם מהלך
 שלשת ימים, היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר, במדרש תנחומא בויקהל, לכך ביקש
 גם שובה וכו'. ובמרפא לשון פירש: התרגום מפרש שהוא מקרא קצר, ושיעורו שובה ה' ושכון בתוך
 רבבות אלפי ישראל, ובזה היה הפסוק הזה כנגד הפסוק הקודם, שובה ה' כנגד קומה ה', ושכון בתוך רבבות
 אלפי ישראל, כנגד ויפועו אויבך. - וכן בתרגום ירושלמי: הוה משה זקוף ידוי בצלו ואמר, חזור קען מימרא דה'
 מן תקוף רוגזך ותוב עלן ברחמך טביא ובריד רבוותא ואסגי אלפיא דבני ישראל. תרגומו: חזור נא ה' מחרון
 אפך ושוב אלינו ברחמך הטובים וברך את רבבות אלפי ישראל. וכעין זה בתרגום כתי"י רומי. וכן ביונתן:
 תוב קדון מימרא דה' ברחמך טביא ודבר ית עמך ישראל ואשרי איקר שכינתך ביניהון ורחם ית רבוותא דבית

יעקב מנני אלפיא ד'ישראל. תרגומו: חזור נא ה' ברחמיך הטובים ונהג את עמך ישראל, והשכן כבוד שכינתך ביניהם, ואהוב את רבבות של בית יעקב, מנני אלפים של ישראל.

רבי יהודה חיוג' ובעלי התוס' מפרשים 'שובה' ה' מלשון חזרה

רבי יהודה חיוג' באותות הרפיון (עמ' 57) כלל בין הפעלים שהע' שלהם ו' או י' נחה נסתרת [א"ה. מה שנקרא נחי ע"ו] את השרש 'שוב', וכלל בו בין היתר את 'בשוב ה' את שיבת ציון' (תהלים קכו, א), 'בשובה ונחת', 'שובה ה' רבבות'. כלומר ששורשם הוא במשמעות חזרה ושיבה. גם רבי יוסף בכור שור והחזקוני, ובעלי התוס' בהדר זקנים, אמרי נעם ודעת זקנים (כאן): שובה ה' רבבות, יהי רצון שישבו הרבבות והאלפים למקומם במספר, ולא יפקד ממנו איש. שובה כמו והשיבה, דוגמא ושב ה' את שבותך (דברים ל, ג) שהוא כמו והשיב. ומעין זה נמצא ברמב"ן ובהקדמה ל'את הקהל' (במדבר י, ז), ראויים לתקיעה, כי הפשוטה רמו למדת רחמים, כי ימינו פשוטה לקבל שבים. על כן יאמר 'ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל'. – משמע שפירש השב את ישראל בתשובה. והוא פועל יוצא, מלשון חזרה.

רבי יוסף קמחי מפרש 'שובה' ה' מלשון חזרה

והרד"ק בשרש 'שוב הביא בשם אביו לפרש: שובה ה' רבבות אלפי ישראל מהענין הראשון [חזרה] כתרגומו, פירושו כי אותן שלשה ימים שהלך הארון לפניו כאשר הוציאוהו מן המצחנה אמר משה קומה ה' ויפוצו אויבך, ובסוף שלשה ימים שחזר למקומו בתוך המצחנה, כי שם היה נוסע תמיד, כמו שאמר ונסע אהל מועד ממצחנה הלוים בתוך המצחנה (במדבר ב, יז) אמר בשובו, שובה ה' רבבות אלפי ישראל, כלומר עם רבבות אלפי ישראל שובה ולך עמיהם כאשר בתחילה, ע"כ. – ולפי"ד שובה במקרא מתפרש לשון חזרה, כמו שבה העיר בשלום (שמואל ב, טו, כז).

רבי יונה ג'נאח מפרש 'שובה' ה' מלשון 'שקט'

אבל רבי יונה ג'נאח בשרש 'שוב' השיג עליו: כבר נזכר הענין הזה בספר אותות הרפיון. ונזכר בו עוד בשובה ונחת תושעון, שובה ה' רבבות אלפי ישראל, והביא שם עם הענין הזה הנני שב שבות אהלי יעקב (ירמיהו ל, יח), ושב שבותם (נפמיה ב, ז), בשוב ה' את שיבת ציון. וזה טעות, כי המלות האלה מן הענין הראשון, ופרושן הנני שב שבות אהלי יעקב, אשיב שבות אהלי יעקב. ואלו היה מן הענין השני כאשר חשב רבי יהודה ז"ל, היה פרושו אשקוט שבות אהלי יעקב, והיה הענין שישקוטם במקום אשר נשבו אליהם. ולא רצה הבורא יתעלה זה. אך רצה שישבו למעוניהם. ופרוש ושב שבותם כמוהו גם כן. וכן פרוש בשוב ה' את שיבת ציון, כאשר ישיב. והטעה רבי יהודה בזה, מה שראה הקל שבענין הראשון, שאיננו מתעבר [=פועל עומד], רצוני לומר שבת יראה תחת השמש (קהלת ט, יא), והדומה לו. וראה המין השני מתעבר [=פועל יוצא] כאשר אתה רואה שהוא אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, והוא קל. והיו המלות האל והם קלות מתעברות, וחשב אותם מהם, ולא ידע שקל המין הראשון יתכן להיות מתעבר, כאשר 'שב' בלשון הערבי מתעבר ובלתי מתעבר, כאשר פרשנו במלות האל.

גם בספר הרקמה (יז, עמ' 117) חולק רבי יונה על רבי יהודה: בלשון הזה משתמש למתבודד ולמתעבר בבנין אחד. אומרים שבת יראה תחת השמש, ולא שבו אל ה', וזה בלתי מתעבר. ואמרו הנני שב שבות אהלי יעקב ושב שבותם, בשוב ה' את שיבת ציון, בשובי את שבותם, ופרוש הכל השבה. וכבר בארנו זה באר היטב בס' השרשים מן החבור הזה. והבאנו מופת על שגגת ר' יהודה במלות האלה. והראיה על אמתת דברינו בשובני אמרו ויולכנו וישבנו [על] שפת הנחל (יחזקאל מז, ו), ואחר כך אמר בשובני, ואילו לא היה בשובני מתעבר והיה הכינוי לפועל, היה אומר וישובני, כי השני שערים על הדדך הזה הם נוהגים...

גם האבן עזרא מפרש 'שובה' ה' מלשון 'שקט'

ובאבן עזרא (כאן): שובה ה', אמר ר' יהודה המדקדק הראשון, כי כל שב שטעמו [=פירושו] מגזרת תשובה [=חזרה], הוא פועל עומד. ולא יצא בבנין הקל, רק אם היה טעמו בשלוה והשקט, כמו בשובה ונחת תושעון. וכן: שובה ה' רבבות אלפי ישראל, שיניחם ולא ירגזו מאויב... ומשה התפלל שיניח וישקוט השם כל ישראל, ואם [=ואע"פ] הם רבים.

תגובה שלא בדקתי לע"ע

הבאתם ב' פירושים לתיבת "שובה" ה' והנה במוסף לשלש רגלים אומרים שובה אלינו בהמון רחמין והגירסא הישנה היתה שובה עלינו ולכאורה תלוי בב' הפירושים אם הוא בלשון חזרה או מנוחה אולם נראה ששם לא שייך לשון מנוחה עלינו דהניחא השראת השכינה מצינו אבל לא מנוחה.

דוד אריה שלזינגר

מח"ס "ארץ דשא" על מ"ב

השבתי ללא עיון: לכאורה שובה אלינו ועלינו מתפרש רק בלשון חזרה. ואלינו הוא בפשוט ועלינו הוא חזרה והשרה שכינתך עלינו. ע"כ טיפת דיו של רש"י.

א"ה. לעניין הערת הרב דוד אריה שלזינגר. לא נכון לומר שהנוסח הוא 'אלינו'. זה נוסח בדוי של המסכיל יצחק סאטנב, ואין כל סיבה להמשיך ולהגרר אחריו. הנוסח 'עלינו' הוחזר לקדמותו בכמה סידורים. במקרא יש אינספור 'על' במשמע 'אל' ולהיפך. ומובן מאליה שאין זה קשור כלל למבואר כאן.

יא ד/יח מי יאכלנו דפי פרשת השבוע של בר-אילן בהעלותך⁶ עט

אהרן ארנד המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן.

"מי יאכלנו": על ברכת האורח לבעל הבית

ברכת המזון נחתמת בסדרת בקשות ובברכה שמברך אורח את בעל הבית. המקור לברכת האורח הוא במסכת ברכות (מו ע"א) מתוך דפוס ראשון, שנוצו רמ"ד. בשאר עדי הנוסח של התלמוד יש שיוויים מעטים.

אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי בעל הבית בוצע ואורח מברך... אורח מברך כדי שיברך בעל הבית. מאי מברך: יהי רצון שלא יבוע בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ורבי מוסיף בה דברים: ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחין וקרובים לעיר, ואל ישלום שטן לא במעשה ידיו ולא במעשה ידינו, ולא יזדקר לא לפניו ולא לפניו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם.

דעות שונות יש בהלכה באשר לנוסחה של ברכת האורח. רב סעדיה גאון (בסידורו, עמ' קז) כלל את כל הברכות שבציטוט לעיל ואף הרחיבן. הרמב"ם (הלכות ברכות ב, ז) הביא רק את המשפט הראשון ב'יהי רצון' ולאחר מכן כתב: 'ויעל לו רשות להוסיף בברכת בעל הבית ולהאריך בה'. כלומר, לדעתו ההוספה של רבי אינה חובה. ואילו בספר ארבעה טורים ובספר שלחן ערוך (או"ח רא, א) מובאות הברכות דלעיל בנוסח הקרוב לזה שבתלמוד⁷. נעניין כאן במשפט: "שלא יבוע בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא". נראה כמה אפשרויות לביאורו.

א. בושח הנזקק

מספר פרשנים ביארו שמדובר בבושה של נזקק. ר' דוד אבודרהם נפירושי הברכות והתפילות, ירושלים תשע"ז, עמ' 125 מבאר:

לא יבוע בעולם הזה: פירוש מחמת עוני. ולא יכלם לעולם הבא: פירוש מחמת עוונות שיהיו בידו.

לפי זה האורח מברך את בעל הבית שלא יגיע לידי בושה מחמת עוני. העוני קשור לאירוח, שכן העני מתבייש על שנזקק לאירוח או על שאינו יכול לארח.

בכיוון קצת שונה ביאר רא"ה קוק עין איה, ירושלים תש"ן, ברכות מו ע"א. וראו אגרת המוסר המיוחסת להרמב"ם, מהדורת ה' קופרמן, ירושלים תשס"ז, עמ' קכט: מפני שבהכרח האוכל דלאו דיליה (=שאינו שלוו) לא ינצל מבושה... על כן נאה היא התפילה הזאת לאורח על בעל הבית, שברכו שעשכרו יהיה משלם ולא יתערב בה סרך בושה וכלימה, אף על פי שמטבע נתינת בער ודם שיהיה עמה למקבל בושה וכלימה.

כלומר, אף שבעל הבית מקיים מצוות הכנסת אורחים, האורח מתבייש מכך שהוא אוכל על שולחן אחרים. ולפי מידת 'מידה כנגד מידה' בעל הבית אמור היה לקבל את שכרו עם מעט

⁶ א"ה. הדברים מתאימים יותר לפרשת עקב שבה יש מצוות ברכת המזון.

⁷ על נוסחי ברכת האורח ראו מ' קהן, ברכת האורח, בני ברק תשס"ג, עמ' צז-צט; מ' גברא, מחקרים בסידורי תימן, ג, בני ברק תש"ע, עמ' 337-344; ר"ד צדוק, קונדרים מאמרים, ו, מודיעין עלית תשע"ז, עמ' לה-מ.

בושה, ולכן תיקנו שהאורח יברך אותו: "שלא יבוש בעל הבית". תפילה זו נועדה לבטל את מענת מידת הדין כדי שיקבל את שכרו בלא כל בושה.

פירוש שלישי הציג רי"ז יאדלר תפארת הגר"ז, ירושלים תשמ"ד, ברכות מז ע"א: הנצרך לבריות מתמלא בושה, והמארחו בסבר פנים יפות מצילו מבושה, לכן ראוי המארח להתברך שלא יבוש.

ב. בושה שהאירוח אינו מכובד

ר"ע דייטש ביאר את הנושא בעקבות פירוש לתלמוד עשומע מרבו החת"ם סופר, המבוסס על ההבדל בין גישת הבעל לגישת האשה באשר לכיבוד המוגש לאורחים נר"ש דייטש, ברכות מציון: אמרי שפר על מסכת ברכות, ירושלים תשס"ה, עמ' תפון. אברהם אמר לשרה בעניין הכנת העוגות לאנשים שבאו לבקר: "מְהֵרָה שְׁלֹשׁ סָאִים קָמַח סֵלֶת" (בר' יח:ו). על כך נאמר בתלמוד (בבא מציעא פז ע"א):

כתיב 'קמח' וכתיב 'סלת'! אמר רבי יצחק: מכאן שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש.

מה פשר תשובת ר' יצחק? רש"י מבאר שסולת עדיפה מקמח, ואברהם ביקש משרה סולת, ואילו שרה אמרה 'קמח'. החת"ם סופר ביאר בדרך אחרת: אברהם אמר קמח ושרה אמרה סולת, ומבאר בשמו הרב דייטש:

ואם תאמר: מאי "עיניה צרה באורחים", אדרבה הרי יפה עיניה באורחים! ופירש מורי הגאון ז"ל (=החת"ם סופר) דאדרבה, דמה שאשה מוסיפה בכבוד האורחים גורם שלא יוכל להכניס הבעל הבית אורחים כולי יומא. וזהו ההפך שבין האיש לאשה: כי האיש החסד אינו אומר אלא "וְאֶקְחָה פֶּת לֶחֶם וְסַעֲדוּ לְבָבְכֶם" (בר' יח:ה), ואינו מבטיח לחם חמודות ולא טובה טבת, אלא שיהא האורח מסתפק במה שיוצא לפניו כדרך שולחנו של בעל הבית. אכן האשה תאמר שהיא מתביישת לפני האורחים בשולחן הדיוט כזה, ומכילה לפנייהם מזון רב ובשר שמן ויין ישן וכבוד מרובה. ומה שמוסיפה מגרעה גרעה, שאין כוחו של בעל הבית לעשות כל שעה לפני האורחים כך, והוא צריך להניח מלהביא אורחים. אך אי כדרכו יזמין אורחים, הרי בכל שעה יוכל להכניס אורחים. והיו "קמח סולת": הוא אמר קמח, והיא לא עשתה כן אלא הוסיפה כבוד והביאה סולת, מכאן לאשה שמתביישת לעשות שולחן הדיוט ועיניה צרה באורחים.

כלומר, כשאשה מקבלת אורחים היא מכילה להם מזון רב ויקר, בעוד שהבעל שם ליבו פחות לרמת הכיבוד ומסתפק במועט. קשה להזמין אורחים לעיתים קרובות, אם מכבדים אותם במזון יקר ומשובח, ומשום כך משמעות הדבר היא ש'עיניה צרה באורחים'. על יסוד הבחנה זו הרב דייטש מבאר את ברכת האורח:

ולפי זה אומר אני היינו דקא תקנו לבקש: "יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה". פירוש שלא יתבייש מלהביא סעודה קטנה לפני האורחים, ורק כדרכו של בעל הבית, ועל ידי כך לא יניח צדיק דרכו מלהכניס אורחים. "ולא יכלם לעולם הבא" שמוצא שכרו משלם. מה שאין כן אם מתבייש במה שלפניו, נמצא אינו מכניס אורחים ונמצא מתבייש לעולם הבא.

האורח מברך את בעל הבית שלא יחשוש מלארץ אף שהארוחה תהא צנועה, שאם לא כן לא יוכל לקיים מצות הכנסת אורחים וממילא לא יקבל שכר על כך בעולם הבא.

ג. הבושה בשירות לאורח

רא"א גורביץ מבאר שהמארח עלול להתבייש ולהתבזות מפעולות האירוח, שכן הוא משרת ומאכיל ומשקה את האורח. כמסופר על אברהם: "וְאֶקְחָה פֶּת לֶחֶם... וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בָּן בָּקָר... וַיִּקַּח חֲמֵאָה וַחֲלָב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאבְלוּ" (בר' יח:ה–ח). וכן מסופר על ר' אליעזר ור' יהושע שהיו מסובים בחתונת בנו של רבן גמליאל (קידושין לב ע"ב):

והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם... אמר לו ר' אליעזר: מה זה יהושע, אנו יושבין ורבן גמליאל עומד ומשקה עלינו.

ומכיוון שבעל הבית מוחל על כבודו ומשרת את האורח, האורח מברכו שלא יבוש בשום בושא שאינה ראויה, כשכר על שהיה מוכן להתבזות בשמשו אותו נרא"א גורביץ, אור אברהם על סידור התפלה, א, ירושלים תשע"ו, עמ' תכא.

ד. שלא יתאכזב מביטחונו בקב"ה

אולי אפשר להציע ביאור אחר. חז"ל נהגו לשבץ פסוקים בברכות שהם תיקנו.⁸ ואף כאן המשפט "לא יבוש... בעולם הזה ולא יכלם בעולם הבא" מקורו בפסוק "יִשְׂרָאֵל נִשְׁעָ בָּה' תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא תִבָּשׂוּ וְלֹא תִכְלְמוּ עַד עוֹלָמִי עַד" (ישעיהו מה, יז). נראה שמשמעות פסוק זה היא שעם ישראל יושע על ידי הקב"ה, ולעולם לא יתאכזב מביטחונו בו. בושא במקרא באה לעיתים במשמעות אכזבה מתקווה ומביטחון.⁹ הנביא יואל (ב:כו) אומר: "וְאֶכְלְתֶּם אֶכּוֹל וְשָׂבֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת נִשְׁמַת ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲנֹכִי עֹשֶׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא יִבָּשׂוּ עַמִּי לְעוֹלָם". כאן נזכרים העובע וההודאה לקב"ה על כך, וגם חוסר הבושא והאכזבה הנובעים מכך. גם משורר תהלים ציין שהוא בוטח בקב"ה ומבקש שלא יבוש: היינו שהקב"ה יהיה בעזרו ולא יגרום לו אכזבה על ביטחונו בו.¹⁰ כנראה שזו גם משמעות הברכה לפני 'קריאת שמע' של שחרית: "ולא נבוש לעולם ועד כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו". כלומר, אנו בוטחים בקב"ה ומבקשים שלא יאכזבנו. כך גם בתפילת העמידה: "ותן שכר לכל הבוטחים בשמך באמת, ושים חלקנו עמם ולעולם לא נבוש כי כך בטחנו".

בברכת האורח מצוי רק עניין הבושא ולכן נראה להשלים כך: האורח מברך את בעל הבית, המקיים את מצוות הבורא והכנסת אורחים בכלל זה, שלא יתאכזב מביטחונו בקב"ה, והקב"ה יהיה עימו בעולם הזה ובעולם הבא. ברכת האורח שולבה בחלק מהנוסחים בשנינו לשון בברכה השלישית של ברכת המזון, ובה מצויים שני נוסחים: בקשה שהקב"ה יזון אותנו ותקווה שלא נתאכזב, וזו לשונה (בנוסח אשכנז):¹¹

ונא אל תצריכנו ה' אלוֹקינו לא לידי מתנת בער ודם ולא לידי הלואתם 'כי אם' [א"ה]. יותר נכון 'אלא', נוסח הספרדים ונוסח אשכנז מובהק מקורו לידך... שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד.

ובהערה. רא"ד ווארמן מבוטשאטש (אשל אברהם, או"ח ס' קפט) כתב, ששמע את ההוספה 'ולא נכשל' אחרי 'ולא נכלם', אך כיוון שלא ראה נוסח זה בדפוס החליט לא לאומרו. אפשר שהוא המקור לבן עיר ש"י עגנון, בסיפורו 'ולא נכשל' בספרו **אלו ואלו**, עמ' רפט-רצה. מילים אלה נוספו במקצת הנוסחים של ברכת המזון, כגון בהגדת בית היין, פרעמישלא תרנ"ח, ויש שהקיפום בסוגריים, כגון בהגדת מבני אשר, ורשא תרנ"ד.

א"ה. כיון שבא עגנון לכאן אימא בה מילתא. בסיפור ולא נכשל מספר עגנון שהוא בריך בנוסח 'ולא נכשל' בהיותו ביפו, ואורחת שמעה ממנו נוסח זה, ונתפלאה על כך, כי זה נוסח שאינו מוכר. הוא לקח ממנה את כתובתה בחו"ל, וכשנודמן לידו דף עם ברכת המזון בנוסח זה, הקיף בעט אדום את המלים ולא נכשל ושלחו אליה. לימים הוזמן לחתונה של משפחה לא ידועה לו, ואז הכלה סיפרה לו שנוסח זה הגיע אליה בזמן שכבר כמעט גמרה אומר להנשא לגוי, ואז שילחה את הגוי ועלתה ארצה ישראל...

עם פטירתו של עורך ומהדיר הספרים הרב משה הרשלר ז"ל (בל' בניסן נא) פורסם ביתד נאמן מעשה בנוסח דומה כאילו הרב הרשלר ז"ל בירך בקול בספריה הלאומית ואחת הספרניות שאלה אותו וכו' [שמעתי שבני המשפחה מכחישים בתוקף]. בספר 'שאל אביך' (ליקוט סיפורים מדרשות הרב שלום שבדרן ז"ל) גם כן הובא מעשה זה (בלי הזכרת הרב הרשלר), וכן הובא מעשה זה בשינויים קלים בכמה ספרים ועלוני שבת. ממש נשתוממתי על המחזה איך סיפור של עגנון הפך למעשה שהיה בארץ, וכמובן בהשמטת המקור.

הרב יהושע מונדשיין ז"ל מחסידי חב"ד מצא לנחוץ להפריך סיפורי בדיות שיוחסו לאדמו"ר חב"ד, בעיקר לאדמו"ר האחרון. בהמלצתי הוא הפריך את הסיפור 'מלומזה עד ירושלים' המספר על ר' עקיבה אייגר

⁸ ראו מ' בר-אשר, **לשוננו רנה**, ירושלים תשע"ו, עמ' 9–35.

⁹ ראו ע' חכם, **דעת מקרא** על ישעיהו מה:ז; יואל א:א; תהלים עג.

¹⁰ כגון: "אֵלֶיךָ זָעָקוּ וְנִמְלְטוּ בְּךָ בְּטָחוֹ וְלֹא בִּישׁוּ (תהלים כב, ו): "אֵלֶיךָ בְּךָ בְּטָחְתִּי אֵל אֲבוֹשָׁה אֵל יַעֲלֶצוּ אֹזְבֵי לִי (תהלים כה, ב): "בְּךָ יִי חֲסִיתִי אֵל אֲבוֹשָׁה לְעוֹלָם (תהלים עא, א).

¹¹ על נוסחי ברכה זו ראו: L. Finkelstein, "The Birkat Ha-Mazon", *JQR*, 19 (1928–9), pp. 253–258.

שראה על ילד שנכשל במאכלות אסורות, ונתברר שאותו ילד אכל בחתונה שהאדמו"ר הזקן מחב"ד אסר על האיש שישא אשה כל עוד הגט שגירש את אשתו הקודמת פסול ואסר את האוכל בחתונה שיעשה אם ימרה את פיו. המעשה באותו גט היה במרחק גדול מלומזה, ובכלל לא נודע שאותו בעל המרה את פי האדמו"ר הזקן, או שבכלל נשא אשה בשנית... גם סיפור בדוי זה נכנס ונקלט בציבור החרדי, וכבר יש סיפורים הקשורים לרב חיים קניבסקי נר"ו שקיבל סיפור בדוי זה לאמיתי, על הנזק הנגרם ממאכלות אסורות. נוסף לספרי תולדות ר' עקיבה אייגר שכללו סיפור בדוי זה בתולדותיו.

האתר שבו פרסם הרב מונדשיין את דבריו <http://www.shturem.net/index.php?section=artdays&id=352> ממה שפורסם באותו אתר על 'ולא נכשל' אפשר להתרשם שמדובר בסיפור אמיתי שארע עם עגנון ונערה מחוץ-לארץ, ומאוחר יותר היא עלתה ארצה, ואף עבדה בספריה הלאומית¹². עוד רגע אם הגענו לזה, אחד המקורות של הסיפורים הבדויים הוא הספר 'ירושלים של מעלה', לא רבים יודעים שאין בו (כמעט) אפילו סיפור אחד נכון! מקור נוסף הוא הספר 'עולמות שחרבו' על הרב יואל מסטמר ז"ל. על ספר זה שהוא יותר קצר אפשר לומר בוודאות מוחלטת שהכול בו בדוי. אבל מרבים להביא גם ממנו. נפוצים מאוד ספרי הרב יצחק זילברשטיין נר"ו עלינו לשבת, טובך יביעו, ברכי נפשי ועוד, והם מקורות אכזב לסיפורים בדויים רבים. וחלקם מהספרים המפוקפקים הנ"ל. הבהרה. אין ספק שהרב זילברשטיין נר"ו הוא מהשורה הראשונה של גאוני דורנו הן בהלכה והן במוסר. אבל בספריו מובאים סיפורים שאין להם שחר או ממקורות מפוקפקים, עם זאת ההלכה והמוסר הנלמדים בספריו בעלי תועלת מרובה מאוד.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא אל תמנעו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/qilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

ברכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺

¹² עוד סיפור של עגנון המסופר כמעשה שהיה, הוא סיפורו (כמדומה בספר 'אלו ואלו', אינו לפניי) הוא על הרב שמשון פולונסקי מטפליק ז"ל מגדולי ירושלים, שעבר בבוקר ראשון של סוכות ושמע בכיות מאוד הבתים. נתברר שבזמן שהבעל הלך למקווה לפני התפילה הבת החורגת פסלה בשגגה את האתרוג, ואמה היכתה אותה, מה שכמובן לא עזר כלום. האם והבת בכו מפחד הבעל. הגאון מטפליק נתן להם את אתרוגו שקנה בדמים מרובים אע"פ שהיה עני מרוד. ואמר לאשה שתגיד לבעל שהרב מטפליק הורה שאתרוגו פסול, והוא נתן להם במקומו את אתרוגו מתנה שלא על מנת להחזיר. עגנון מספר שהוא עד ראייה הן לקניית האתרוג, והן לבואו של הרב לבית הכנסת בלי אתרוג. מעשה זה נפוץ **כמובן מאלי** בלי הזכרת שמו של עגנון. אינני יכול לקבוע אם זה סיפור בדוי של עגנון או מעשה שהיה, או שהמעשה ידוע גם ממקורות אחרים.